
Varguomenė: būtis ir egzistenciniai išgyvenimai

Anelė Vosyliūtė

*Socialinių tyrimų institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-2600 Vilnius,
el. paštas avosyliute@takas.lt*

Remdamasi stratifikacijos koncepcija, išskiriančia posocialistinėje visuomenėje įvairius socialinius sluoksnius, straipsnio autorė siekia atskleisti vieno iš jų – šiuolaikinių skurstančiųjų, vargetų (vadinamųjų marginalų, kaimo ir miestelių gyventojų, netekusių pragyvenimo šaltinio ryšium su kaimo socialiniais pokyčiais) būvio problemas. Darbe analizuojami jų gyvenimo istorijų fragmentai, neformalus interviu (buvo kalbėtasi su 35 respondentais), aprašoma jų socialinė patirtis, išgyvenimai. Taikomos egzistencinės sociologijos kategorijos, interpretacijos, fenomenologijos, subjektyvumo prieigos. Ne vieno tyrinėtojo nuomone (pvz., D. Bertaux [3: 36], gyvenimo istorijų metodu galima studijuoti socialinius reiškinius, nes šiose istorijose yra sukaupta žmonių gyvenimo patirtis, įvairūs įvykiai įkūnyti tam tikrame socialiniame kontekste, o veiksmai atskleidžia normų ir tarpusavio bendravimo taisykles; tai struktūroja jų elgesį.

Raktažodžiai: kaimo marginalų žymės, skurstančiųjų sluoksnis, bedarbiai, gyvenimo istorijų metodas

IVADAS

Marginalai (lot. *margo* – kraštas) – tai vis labiau išryškėjanti šiuolaikinės Lietuvos visuomenės dalis, siejama su tam tikros gyvensenos bruožais (prastos materialinės būklės, kokių nors socialinių bėdų, reikalingų kitų visuomenės narių pagalbos), kelianti susirūpinimą ir net grėsmę kitiems. Jie tapatinami su varginga gyvensena (kukliomis buto sąlygomis, menkomis pajamomis, prastu vartojimu), jiems būdingas tam tikras socialinis atotrūkis nuo vidurinės klasės ir elito.

Pakraštinė jų padėtis visuomenėje, buvimas skurdžiausių sluoksnyje sukelia socialinėje erdvėje vargo, nevilties, bėdos, o kartais gailėsčio jauseną ir vaizdinius. Neturtėliai dažniau linkę nusikalsti, bendruomenėje jie netenka prestižo (prasčiau vertinami ir gerbiami, su jais nenorima bendrauti).

Marginalumas yra šių žmonių grupės bruožas, dažnai pateikiamas kitų, juos apibūdinant, kartais siejamas su jiems priskiriama etikete. Skurdžiai yra ne tik ekonominė ar socialinė kategorija, bet ir susijusių su tam tikra elgsena žmonių sluoksnių. Egzistuoja įvairios subkultūros, kurias sudaro skirtingų bruožų ir ypatumų marginalai (narkomanai, vagys, skurdžiai, prostitutės, sergantys AIDS ir pan.). Juos apibūdinant, neretai jiems priskiriama bejėgiškumo, nereikšmingumo (tai atsiranda iš nuomonės apie save patį ir kitų atsiliepimų), galimo nusikaltimo, nelaimės, nutolimo, neatsakingumo būklės. Šalia marginalų ir kiti visuomenės nariai jaučiasi nelaimingi, ne-

saugūs, sumažėja jų pasitikėjimas savimi ir pasauliu. Kita vertus, vargšų buvimas, neturto vaizdiniai socialinėje erdvėje gali sureikšminti kitus, suaktyvinti jų savivoką (susitapatinimus ir savęs vertinimus).

Lietuvos sociologai dar tik pradeda šio sluoksnio tyrimus [24]. Tačiau, žvelgiant į sociologijos istoriją, praėjusio amžiaus publicistikos, literatūros darbus galima rasti nemaža dėmesio varguomenės gyvenimui.

Vargo, bėdos patyrimas žmonėms yra būdingas nuo seno; ankstesnėse visuomenėse (bendruomenėse, pvz., tradicinio (agrarinio) tipo) valstiečiai kentėdavo nuo nederliaus, ligų, senatvėje vienišiams nebuvo jokių socialinių garantijų, išskyrus šeimos ar bendruomenės pagalbą. Industrinio laikotarpio pradžioje daug vargšų susikaupdavo miestų erdvėje, jie kentėjo nuo blogų darbo ir gyvenimo sąlygų.

V. Kudirkos aprašytas invalidės moters bejėgiškumas atspindi XIX a. egzistavusį vieną iš senų žmonių – neturinčių pastogės nei maitinimosi šaltinio vienišų našlių tipą. „Lietuvos tilto atsiminimuose“ jis pateikia moters istoriją [14]. Moteris išgyvena ligą ir senatvę, kuriai būdingos kūno negalios: jos emocinis atvirumas jau yra susiformavęs elgetaujant. Tuo metu išsivystė kintantis jos asmenybės tapatumas, susijęs su nuolankumu, atsidavimu aplinkai ir viešumui. Emocinį elgetos portretą sudaro įvairi jo išraiškos gama: gėda, baimė, dėkingumas, viltis. Moteris yra išsilaisvinusi, esanti savo žmogiškosios lemties akivaizdoje, ji supranta, kad galimybių ir elgesio pasirinkimų lieka vis mažiau: jos laukia kančios ir

mirtis kaip kraštutinė, ribinė patirtis. Išbandžiusi kelis pagalbos kelius, ji tačiau nebuvo įtraukta nė į vieną to laiko visuomenėje egzistuojančių socialinės saugos lauką. Vydūnas rašė: „Senasis viso ko yra prityręs, visu kuo pasidžiaugęs, daug skausmų nukentęs, daug arba ir ne tai atlikęs, ko norėjęs, ir viso atgrisęs... Jų kūnas yra pasilpęs“ [25: 46].

Reikia sutikti su T. Akviniečio nuostata, jog „Neturtas nėra vertybė. Neap rūpinęs savo kūno, žmogus negali būti nei dorovingas, nei dvasiškas. Šis gėris yra toks reikalingas, kad negali būti pakeistas kuria nors kita vertybe. Žmogus turi būti aprūpintas maistu ir drabužiu, ir tai negali būti pakeista kuo nors kitu“ [2: 167].

Etnografinėje literatūroje yra aprašyti įvairūs pakraščių visuomenės tipai. M. Katkus pateikė XIX a. elgetavimo pobūdį, ubagų elgsenos skirtumus, jų išvaizdą, santykius su kaimų bendruomene.

M. Katkaus pasakojimas rodo, kad jau egzistavo elgetų subkultūra, kur elgsenos būdai buvo perduodami iš kartos į kartą: „Raulas...iš mažo sargino savo motiną ligonį, rinkdamas po žmones jai maistą...Sakydavo: „Aš senatvės nebijau. Kai negalėsiu dirbti, užsikabinu tarbą – ir einu per žmones...“ [11: 134]. Elgeta yra savotiškas žmonių gyvenenos, jų materialinio būvio ir papročių žinovas.

Moterų našlystė buvo viena iš jų elgetavimo priežasčių: „Kurpius susirgo ir numirė. Šeimynos jo liko žmona ir auganti duktė...dabar prisiėjo pačioms rūpintis maistu, o prie to jos nepratę. Taigi pamėgino verstis poterėliais ir tarbele. Pririnkusi pilnas tarbas, Šiaurienė nueina pas grytelninką, parduoda duoną ir skubina į kitą kaimą“ [11: 137]. Moterys pasirinkdavo elgetavimą ir esant mažai darbingiems, nepajėgiems jų vyrams: „Medsargis neįtiko ponui, tas jį išvarė. Medsargis buvo bajoras. Kur dėtis? ...Kentė pati; toliau ir eina pati per žmones, prašydama mialaširdystės...vedasi su savim dvejetą didesnių vaikų. Geri žmonės, jai duoda, neatsisako“ [11: 138].

XX šimtmeityje senų, neįgalių ir net skurdžių žmonių būvis žymiai pakito – atsirado socialinė globa, pagerėjo bendra visuomenės būklė, įsisteigė ne viena socialinė institucija, užsiimanti vargingųjų sluoksnių būklės pagerinimu.

Įvairius vargingų sluoksnių gyvenimo aspektus su užuojauta aprašė pozityvistinės ir katalikiškos (F. Kemėšis, A. Maceina, S. Šultė ir kt.), socialdemokratinės (V. Mickevičius Kapsukas, Z. Aleksa Angarietis ir kt.) ir kitų (liberalizmo) kryptių visuomenotyryninkai.

Galima manyti, kad neturtingoje gamtos išteklių Lietuvoje visais amžiais buvo daug skurdžių ir vargetų, kurių subkultūros vis atsigamindavo. Ilgainiui, visuomenei tampant vis labiau išsivysčiusia ir pasiturinčia, šio sluoksnio padėtis keitėsi: jiems buvo lengviau išlikti fiziškai, tačiau, matyt, sunkiau susitaikyti

su tokios padėties sukeliama pažeminimu ir pan. Vargetų pobūdis ir kiekis, jų elgsena sąlygoja jų priklausomybės ryšius su kitais sluoksniais, jų palankumo / priešiško santykius, galių pasiskirstymą, keičia visuomenės struktūrą.

Galimi įvairūs tapimo vargeta būdai, skirtingos jų socialinio „nusiritimo žemyn“ istorijos. Tai gali būti susiję ir su tuo, jog šiuolaikinėje visuomenėje daugelis žmonių patiria nuolatinį socialinį, ekonominį, politinį, kultūrinį spaudimą, iškyla daug įvairių grėsmių ir pavojų (nedarbas, ligos, šeimos iširimai, turto praradimas, avarijos, artimųjų žūtis). Anot B. Buzano, „saugumas nėra absoliutus jokiam individui: nedaugelis gali ilgai mėgautis gyvenimo paprastumu ir nuspėjamumu“ [6: 70]. Demokratinėje valstybėje skurdo mažinimas yra siejamas su tinkama socialine politika, visuomenės iniciatyvomis. Į vargingus žmones, kurie pasižymi menkais materialiniais, socialiniais ir kultūriniais išteklių (rodančiais jų atsilikimą nuo įprasto, kitiems piliečiams būdingo pragyvenimo lygmenų), krypta įvairių ekspertų grupių dėmesys – kuriamos skurdo mažinimo strategijos [12; 21]. Tyrinėtojai (pvz., Poverty in Rural Ireland. A Political Economy Perspective (1996) leidinio autoriai) pažymi, jog skurdas ne tik yra ekonominis reiškinys, bet apima ir socialinius, ideologinius visuomenės bruožus; skurdo apimti žmonės išstumiami iš visuomenės (tampa marginalais). P. Buhro nuomone, buvimas neturtėliu reiškia tam tikrą socialinį statusą, kuris susijęs su 1) nustūmimu iš svarbiausių visuomenės gyvenimo tėkmių, 2) materialinę paramą teikiančių institucijų kontrole [5].

ŠIUOLAIKINIO KAIMO ŽMONĖS: POKYČIAI DARBO SFEROJE

Tapatumas su darbu sovietmečiu. Pokario kolektyviniai ūkiai kaime buvo vieni iš socialinio ir kultūrinio autoriteto modelių, į kuriuos (norėdami to ar ne) įsitraukdavo kaimo žmonės. „Fabriko tvarka“, anot V. Kavolio [13: 196], susijusi su veiksmingumo didinimu, sovietiniu laikotarpiu buvo svarbiausias jų gyvenenos (ir gyvenimo ritmo) veiksnys. Aptardami šiuolaikinę savo būklę, respondentai dažnai pabrėžia bedarbybę, lygina tai su sovietiniam laikotarpiui būdingu tapatinimusi su darbu (kurį jiems parūpindavo valdžia) sfera. Istorinis metas, valdžios pokyčiai visada yra vienoks ar kitoks iššūkis žmonių identitetams; socialinio gyvenimo uždaramas ar atvirumas, kultūros stabilumas gali paveikti tapatumo primetimą ar pasirenkamumą. Sovietmetį kaimo moteris prisimena per identifikaciją su darbu: „Kai vaikai jau paaugo, pradėjau karves melžti kolūky. Tuomet melžiau 32 m., 15 m. tik vien rankom melžiau, ir be jokių išeginių. Tai sunku, tai sunku buvo, dėl to, kad buvo ir šeima. Apsivedėm abu be nieko – jis iš

armijos buvo grįžęs, o aš – iš daugiavaikės šeimos, biedni buvom. Vėliau dar daugiau darbo atsirado – buvo šaldytuvai, buvo aptarnavimas didesnis: visur apšlavimas, tų šaldytuvų plovimas iš eilės“. Moteris pasakoja atskleidžia griežtą, darbo santykių reguliuojamą jos dienų ritmą, balansavimą tarp darbo ir namų; veikla čia pabrėžiama kaip fizinio jos kūno patirtis. Šios moters (atstovaujančios tūkstančius fermų darbininkų) tapatumas buvo grindžiamas išpaigojimu dirbti nuo ryto iki vakaro, neabejojant šios veiklos pasirinkimu; galime pajusti moters išgyvenimus (darbo sunkumą, monotoniją) kaip tam tikrą laikmečio duotybę, išsąmonintą savikontrolę. Čia individuali laisvė pakeičiama valstybės ideologijos reguliuojamu gyvenimo supratimu; moteris save reprezentuoja kaip su darbo veiksmis ir užduotimis susijusią būtybę, o ne pilnavertę asmenybę. Saviieškos poreikius pakeičia darbo pastovumas, galintis garantuoti pragyvenimą; V. S. pasakoja: „Dirbau kolūky kontoroj sekretore. Tais laikais visi turėjom darbą, nors kai kam tai buvo ir priverstinis. Nebuvo tokios problemos, kaip užsidirbti sau duonai, o dabar man reikia gyventi iš tėvo pensijos, gauna 300 Lt, tai reikia pragyventi trims“.

Tad garantuotas darbas buvo svarbiausias sovietmečio privalumas, tačiau ne visi žmonės apmąsto kolūkinės sistemos trūkumus (ypač iniciatyvumo, laisvo apsisprendimo, atsakomybės už savo pasirinkimą praradimą). Tokie neigiami to meto reiškiniai, kaip girtuokliavimas, vagystės iš ūkių, išugdė ir tokius žmones, kurie po ūkių griūtis buvo tapę visai nesavarankiški, linkę vengti darbo, o tik ką „sukombinuoti“, įsivainę „išmokto bejėgiškumo“ bruožus. „Naujo vargo“ kaime senų šaltinių paieškos būdingos lenkų sociologams, kurie nagrinėja buvusių valstybinių ūkių struktūrą ir blogos tvarkos (dezintegracija, demoralizacija, prasta darbo etika) įtaką dabartiniam skurdžių sluoksnio susidarymui [22].

Kai kurie apklaustieji pabrėžia, jog jiems reikšmingi nauji jų vaidmenys ir socialinis statusas, atstantis jų orumą; moteris, atgavusi žemę, sako: „Prie sovietų aš buvau tik melžėja, karves melžiau, o dabar esu šeimininkė“.

Perėjimas į demokratinę visuomenę ir privačios nuosavybės situaciją pakeitė ekonominius ir socialinius kaimo žmonių santykius, jų gyvenimą. Nors sociologai jau atliko ne vieną kaimo gyventojų būklės tyrimą [23; 26], visgi trūksta detalesnės socialinių santykių bei pasikeitusių vaidmenų analizės. Ypač svarbu yra parinkti atitinkamus tyrimo metodus; A. L. Dehavenon nurodo, jog makrolygmens ekonominė analizė negali pateikti lokaliųjų darbo poreikių dydžio ir jų pobūdžio – reikalingas etnografinis-sociologinis marginalų ir skurdžių tyrimas [8: 90].

Kaimiečių socialinių vaidmenų pokyčiai. Per 12 nepriklausomos Lietuvos metų kaime susiformavo

nauji gyvenimo bruožai ir žmonių bendrumo formos. Kyla klausimai, kaip kaimiečiai įveikia naujus ūkinių ir kultūrinių permainų iššūkius, kurie verčia juos prisiimti naujus socialinius vaidmenis ir išpaigojimus? Respondentų liudijimu, blogoje materialinėje padėtyje atsidūrė tie, kurie buvo nuošalyje nuo bendrų gėrybių paskirstymo; moteris pasakoja: „Kai kolūčiai iširo, tai, nors abu su sūnums dirbom ten, nieko nepaėmėm, negavom, tik kiti. Kolūky jis buvo traktorininkas, paskui vežiojo pašarus fermoje su arkliais. Dabar stovi darbo biržoj, ką žmonės paprašo, tai jis bėga dirbti patenkintas. Buvusiam pirmininkui čia jis visą lauką nušienavo neseniai. Aplink čia žmonės mažai stosi, tik ką pasitvarko“. Ypač sunkioje padėtyje atsidūrė vienišos moterys, našlės. M. M. pasijuto visai bejėgė, neapginta ir nuskriausta: „Aš tai neturiu jokios vilties – 3 ha žemės su kastuvu kast yra labai sunku. Nė arklio, nė traktoriaus – nieko neturiu, man iš kolūčio nieko nekliuvo. Visi pasidalino, o man nieko neliko. Tas pasiėmė, kas dirbo su traktoriais, kas turėjo arklių, tam ir liko“.

Žmonių atsakymuose darbas yra nurodomas kaip bene svarbiausia (šalia šeimos) gyvenimo vertybė; tai aiškiai, apie kurią organizuojama šeimos ir atskiro individo gyvenimo. Per nepriklausomybės metus Lietuvoje ypač išaugo gero užmokesčio, garantijų dėl darbo vietų, galimybės iškilti darbe ir kitų darbo aspektų reikšmė [19: 275]. Tačiau kaime ar miesteliuose yra jaučiamas darbo vietų stygius, todėl daugumai gyventojų, neturinčių stambesnių ūkių, svarbu gauti bent kiek lėšų, uždarbiauja net bet kur. Kernaviškė bedarbė apmąsto savo būklę: „Aš sutinku dirbti bet kokį darbą, kad tik išgyvent. Aš renku šiukšles (vasarą dirbu viešuosius darbus), bet man nesvarbu, gėda tegul būna tam, kuris meta tas šiukšles. Man siūlo mokytis siuvėja, bet reiktų važinėti, tai man netinka. Autobusu brangu, o mašinos vairuoti negalėčiau – kumelę moku pakinkyti, iškinkyti“.

Tapatybė kinta, praradus arba atsisakius vienų vaidmenų (atsiskiriant ir nuo vienokios gyvenimo), prisiimant kitus vaidmenis ir kitokią gyvenimą. Apibrėžiantys save bedarbiais, ankstesniais metais respondentai buvo vienos ar kitos profesijos atstovai. Išaiškėjo, kad bedarbyje jiems prasidėjo daugiausiai perorganizuojant gamybą, žlugus įmonėms, ūkiams: „Išėjau iš darbo, nes mažai mokėjo (100–200 Lt)“, „įmonė bankrutavo“, „likvidavosi ūkis“, „dėl etatų mažinimo“, „buvau kelis kartus teistas, tad darbą sunku rasti“, „užsidarė pieninė“, „miestely nėra darbo vietų“ ir kt. Kai kurie nedirba jau net 10 metų, nors ir turi net po kelias specialybes, pvz., 27 m. vyras – statybininko, mūrinių, betonuotojo, 50 m. vyras – mechanizatoriaus ir statybininko, 33 m. vyras – mechanizatoriaus ir staliaus, 47 m. moteris – lituotojos, pardavėjos, kiti – po vieną: 37 m. moteris – ryšių monterė, 44 m. moteris – dažytoja, 47 m.

moteris – kirpėjos, 40 m. moteris – pardavėjos, 21 m. vyras – dažytojo, 48 m. vyras – automobilių šaltkalvio, ir pan.

Moraliniai bedarbystės aspektai. Tad kaimo erdvėje nuolat atsiranda nors trumpam galimybių užsidirbti. Bedarbių kaimynė, mokytoja pensininkė mano, kad kaime visi gali pramisti, reikia tik stengtis: „Jeigu jauni nori dirbti, eikit, prašom, yra vietų. Yra ir miške darbų – medelių sodinimas, sezoniniai darbai, ateik, padirbėk, bet jiems nelabai norisi. Štai mes malkų išpirkom, parašėm supjauti, tai ne, jis negali, o ateina – prašo 10 Lt (tai tas pat kaip duoti, aišku, niekad negražina ir yra skolingas). Ne, šiandien jis negali, o mums šiandien tas malkas atvežė, reikia iškraut. Tinginystė, apsilaidimas žmonių yra. Ar tėvai kalti, ar kas. Jei žmogus norės dirbti, tai jis kaip nors susiras darbą. Tokio Juozo (jis auksines rankas turi) žmona čia yra, tai jai duoda dienai 20 Lt, kad bulvių pakast eitų, tai ji – neina. Ir jis, ir ji, sako, išgeria (Vilniuj butą pardavė, čia pigiau nusipirko, dar pinigų liko pragyvenimui, verstis gali; čia daug tokių yra). Tai juk ir pamaitina ten 3 kartus, juk ką reiškia vienai pakasėti? O kita yra Onutė, tai ji eina, supranta uždarbį. Ji gavo lengvatą, viena augino 2 mergaites. Ji labai tvarkinga, darbšti, jai valstybė padėjo pašalpom, duoda ir darbo biržoj darbų, dar mokėjo už vaikus, turėjo lengvatų už butą. Be to, su mama laiko gyvulius, parduoda, taigi, dirba. Kaimo sąlygom žmogus gali verstis, jeigu netingi. Nėra lengva, bet tai kur lengva? Būdavo, net į talką eini pas kaimyną, nieks ten tau nemokėdavo. Dabar žmonėms už kiekvieną darbelį reikia sumokėti ir dar neina. Kitąkart ir jau nekvies, jei neina“. Tad buvimas marginalu reiškia ir negalėjimą veiksmingai dalyvauti darbo procesuose, menkų pastangų rodymas siekiant įsidarbinti bet kur. Dažnai tai susiję su neviltingumu, o ir cinizmu, nukreiptu į oficialias visuomenės vertybes, į darbą ir tvarką. Žmogaus nelankstumas, nenoras įsijungti į darbdavio-darbininko (dažnai susijusio su buvimu paklusniojo vaidmenyje) santykius, pareigos moralės neįsisavinimas, o tik laikymasis savo ankstesnio įvaizdžio (dažnai autonomiškesnio, ambicingesnio negu leidžia dabartinė padėtis) yra ir viena iš jo bedarbystės priežasčių. E. Freudo atsakymas į klausimą, ką galima vadinti geru žmogumi – „tai sugebėjimas mylėti ir dirbti“ [19: 228], rodo, jog marginalai yra linkę per mažai rūpintis savimi ir kitais, jie neturi naujų integravimosi į mažą grupę ar bendruomenę kelių.

MARGINALŲ SAVASTIES SAMPRATA

Vargingieji ir darbdaviai. Vykstant kaimo žmonių sluoksniavimosi procesui, formuojasi laisvai rinkai būdingi nauji jų santykių tipai. Apie savaiminį skirtingų grupių suartėjimą rašo Valentinas Gustainis savo

straipsnyje „Jankų apylinkė 19 a. pabaigoje ir 20 a. pradžioje“, kuriame atskleidžia Suvalkijos krašto socialinius santykius, susidariusius tarp to meto skirtingų bendruomenių (vadinamų laukininkais arba girininkais): „Laukininkai gyveno į vakarus nuo girininkų iki pat sienos su Prūsais...jie būdavo turtin gesni, augindavo geresnius gyvulius, turėdavo daugiau grūdų, ypač kviečių, kurie girininkuose beveik neaugdavo. Be to, laukininkuose būdavo daug daugiau stambesnių ūkių – šimtamargių arba „storkaklių“ ...Girininkus dažnai pravardžiuodavo „sakuotnugariais“ (šie gyveno arčiau girių, blogesnėse žemėse)“. Autorius apibrėžia šių dviejų grupių socialinių saitų susiklostymą: „Girininkų santykiavimas su laukininkais buvo dvejetainio pobūdžio – iš laukininkų girininkai pirkdavosi duonutei reikalingų grūdų ir dar šio to, kas buvo reikalinga maistui ir drabužiui, o patys pagamindavo laukininkams ir Naumiesčiui miško, dažnai...surėsdavo stubą ar kitą reikalingą trobesį. Laukininkams, ypač šimtamargiams-storkakliams nuolat reikėdavo piemenų, mergų ir vyrų, ypač kol savo vaikai dar maži, negali ganyti, negali mergauti ir bernauti. Juo geresnė kur buvo žemė, juo stambesni buvo joje žemės ūkiai, ir atvirkščiai, juo blogesnė žemė, tuo smulkesni ir ūkeliai, o girininkuose dažnai ir visiškai bežemiai-grytelininkai...Sakuotnugariai-proletarai laukininkų stačiai laukėdavo, kad tik jie paimtų, maitintų ir bent šiokias tokias algas mokėtų piemenukams, mergoms ir bernams, kurie pas savo tėvus neturėjo ką veikti“ (Cituota iš rankraščio, kurį maloniai pateikė autoriaus duktė Valentina Gustainytė 2001 m. liepą Griškabūdyje; plačiau su V. Gustainio visuomenės idėjomis supažindina jo veikalas „Raštai“, [10]).

Šiuolaikiniai skurdžiai ieško darbo savo gyvenvietėje ir kitur, palaiko ryšius su galimais darbdaviais – stambesniais ūkininkais ar senyvais gyventojais, kurie bedarbius samdo smulkiems darbams. Vasarą daugelis iš bedarbių dirba savo daržuose, prižiūri gyvulius ūkeliuose, uždarbiauja pas žmones (pjauna ir suveža šieną, skaldo malkas, mūrija židinius, kasa bulves, kartais dirba statybininko, staliaus darbus). Per mėnesį uždirba nedaug – gal apie 100 ar mažiau Lt, kartais atsiskaitoma maistu, vaišinama „arielka“. Tad dalis bedarbių yra susitaikę su savo vaidmenimis ir raiška bendruomenėje; tokia jų samprata bei apibrėžtis yra priimama ir artimiausioje (šeimos, kaimynų) aplinkoje. Moteris kalba:

„Vyras gauna laikinų darbų, dirba pas ūkininkus. Mano šeimai reiktų nors 700 Lt per mėnesį, o dabar mūsų šaltinis – tik 160 Lt pašalpų“. Moteris apsako savo santykius su darbdaviais: „Dirbenam su vyru ir namuose, ir pas žmones – sodinam bulves, daržus ravim, bulves nukasam, daržus nuimam. Atsilygina maistu – lašinių, sūrio, kiaušinių, sviesto gau-

nam, rudenį – bulvių, kai kasam, biškį ant duonos, cigarečių. 20 Lt bulves kasant per dieną moka“.

Apie kaimo marginalų skirtumus nuo miestiečių respondentė K. M. kalba: „Čia tokių badaujančių nėra, vis vien gi gali išsiversti kaip nors. Jei jau pamato, kad blogai, bėda prispaudžia, nueina pas žmogų, padirba, tas sumoka (ar maistu duoda). Daugiau vargšų, nusigyvenusių yra mieste. Kiti žmonės prašo patarnauti – čia vieno tėvai jau seni, patys negali, o pensiją ne tokią mažą gauna, nes buvo ten šiaurėj. Tai jie samdo, ateina vyrukas iš kaimo, jam po 10 Lt sumoka per dieną – ir jis viską padaro, patvarko, karves pamelžia (sūnus užsiėmęs, negali). Tai ko tada norėt? Tai tiek gavęs vieną dieną jau duonos nusipirksi, kitą – jau ką ir daugiau. Kaime nėra bėdų, nebent kai jau žmogus ligonis, invalidas, negali pasikelti iš lovos, bet tada jam taip pat duoda pensiją ar pašalpą“. Tad hipotetiškai galime tvirtinti, jog kaimo marginalai tarsi „ištirpsta“ toj terpėj, jų bėdas „sugeria“ šeima, bendruomenė, kuri nėra nusiteikusi visai atgrasiai ir priešiška šiam sluoksniui. Tarp žmonių nuolat vyksta įvairaus pobūdžio bendradarbiavimas; tarpusavio paslaugos kaime – labai svarbus žmonių ūkininkavimo ir bendravimo aspektas, jų išgyvenimo sąlyga. Moteris kalba: „Žmonės daugiausiai laiko skiria ūkio darbams – tai pas karvę leki, tai susiart, tai susiakėt, tai kažkam traktorių paremontuoti, tai mašiną. Tai tu man paremontavai, tai aš tau suarsiu, tai taip ir sukasi visi. Vienas moka tą, kitas – kitą darbą gali atlikti. Kas ką moka, tas tą ir padeda kitam, tas kitas – jam. Vienas turi sodinamąją, kitas turi vartytuvą, tai ir pasikeičia, kitaip neįmanoma“.

Vargetų savivoka. Kaip pažymi tyrimo respondentai, jų buvimo bedarbiais laiku susiformavo su šia būseną susiję jų nuostatos, požiūriai, elgsena (dažnai tai laukimas, neapibrėžtumas, neskubotumas: „esu užsiregistravusi biržoj“, „važiuosiu į Vilnių ieškoti darbo“, „tai dirbu, tai nedirbu“, „nuolat vaikštau, klausinėju darbo“, „gyvenimas pagerės, kai sukursiu šeimą“, „sėdžiu ir laikiu, kas pasiūlys darbą“ ir pan.). Jų mintys apie ateitį skirtingos: tai ir pasitikėjimas savimi („esu jaunas, sieksiu šeimos, darbo“, „išgyvenam, nes pati viską darau – verdu, lopau“), aplinka („esu reikalingas, padedu mamai prižiūrėti ūkį ir talkinu kitiems prie darbų“, „verta gyventi dėl vaikų“, „reikia gyventi, tikėt ateitimi“), pasiklojimas likimu („gyvenu, nes atėjau į šį pasaulį ir gyvas į žemę nelįsi“, „kaip bus, taip, atsiduosiu likimui“), nusivylimas („sąlygos neleidžia įsikabinti, neįsivaizduoju ateities“, „nusivylęs, nes nėra darbo; jei gyvenčiau Vilniuje, nereikėtų būti prastu“, „nesitikiu nieko išvis; jau toks mano likimas, ir likimas mano vaikų gal toks bus. Sunku prasimušt, ypač kai nėra pradžioj kam padėt, esu našlaitė“, „aš pati jau nesiruošiu mokyti, verslui pinigų nėra, vyras irgi nori tik darbo –

jis irgi jau nesimokins“). Tad išryškėja ir svarbiausios prisitaikymo strategijos – trumpalaikis darbas pas darbdavius, pagalba šeimoje (tvarkant ūkį), tiesiog pasidavimas likimui, atsitiktinumui. Pasitikėjimas aplinka, ypač artimaisiais, išgelbsti jiems būnant tokiose ekstremaliose situacijose. Asmens tapatumas, pakitus jo darbo padėčiai, patenka krizinėn būklėn, konstruojamas naujai. Svarbi jo „aš“ vaizdo dalis susijusi su naujų savo bruožų iškėlimu, naujų vaidmenų ieškojimu. Naujo savęs išsąmoninimas reiškia ir sprendimų su kuo sutapti, į ką orientuotis, kurias savo asmenybės puses plėtoti, priėmimu. Vidinės paieškos, asmens kūrybiškumas, jo sąsajos su aplinka lemia prieštarų išnykimą, vidinio vientisumo jausmo atsiradimą (E. Eriksono, A. Giddenso teorijos). Dažnokai naujas „aš“ yra dar nebrandus. Kaimo žmonių priskiriama prie vargšų sluoksnio 4 vaikų jauna motina kildina savo padėtį, save apibrėžia (ir jaučia, kad taip yra priimta, apibūdinama kitų) išsimokslinimo ir socialinės kilmės rodikliais: „Esam biedni. Gal kada gyvenimas pagerės, bet nelabai aišku. Vyras irgi nieko nebaigęs (tik 8 klases), dirbęs brigadoj, kursų jokių nebaigęs. Mes specialybių jokių neturim, žmonės yra išsilavinę, o mes – ne, neturim šaltinių, iš kur užsidirbt pinigų. Būtume išsilavinę, tai gyvenimas būtų kitoks, tada turėtume darbą, turėtume pragyvenimo šaltinį. Mūsų tėvai buvo biedni, tai ir mūsų, turbūt, likimas toks. Ką dabar gali sugalvoti – mokyti jau neisi, vaikai, šeima, be to, reikia turėt už ką važinėti, čia miestelyje nėra kur mokyti suaugusiams“.

Kai kurių kaimo vargšų sąmonėj ypač ryškūs beviltiškumo, atsisakymo paveikti savo likimą, iniciatyvos stokos būseną, galvojimo, jog už juos turi atsakyti kiti. Atrodo, jog jiems būdingas išisaknijęs paternalistinis požiūris, kai vis ieškoma naujo „pono“ (darbdavio, viršininko, naujos valdžios), galinčio pasiūlyti naujas darbo, gyvenimo sąlygų galimybes, garantuoti jų saugumą). Toks mąstymas gali būti dar baudžiavinių santykių, to laikotarpio žmonių tarpusavio priklausomybės modelio tąsa. 60-metė L. J., save priskirianti neturtingųjų sluoksniui, darbą vertina ne priklausomai nuo istorinio laikotarpio, o pagal tai, koks (geras ar blogas) buvo darbdavys ar viršininkas: „Mama prieš karą eidavo pas žydus plaut rūbus. Ir žiemą su vežimu važiuodavo plaut už malūno, tai atvažiuodavo sušalę, tai kitas žydas ir valgyt neduodavo. O buvo ir gerų – ir karšto užvalgyt duoda, ir mums prikiš kažką maisto. Ir prie kolūkių buvo visokių: vienas fermų vedėjas buvo labai blogas – algas labai mušė, ir kontoroj buvo jų šaika“.

Nuolankus požiūris į „poną“ (kartais gerą, kartais ir blogą) reiškia paklusnumo, valdinybės (pavaldumo) pozicijos pasirinkimą. Kolūkinė sistema buvo arena, į kurią tie paveldėti iš feodalizmo santykiai (iniciatyvos neturėjimas, pasyvus laukimas, dėkingu-

mas valdantiems, o kartu ir kritiškumas) galėjo būti perkelti. Tad kolūkiams iširus, ypač kaimo „proletariatas“ (nemokantys savarankiškai tvarkyti kaimo žmonės, kartais atsikėlę iš kitų vietų) išsigando permainų, jų pačių atsakomybės už save ir šeimą. „Išmoktas bejėgiškumas“ trukdo šio tipo žmonėms imtis iniciatyvos, našiai dirbti, ištraukti į interesų grupes, jie linkę šlietis prie turinčio galią ūkininko ar verslininko, galinčio suteikti darbo, materialinės pagalbos.

Marginalai ir kiti. Kaimo bendruomenėje nuolat vertina vieni kitus. Kaip nurodė Ch. H. Cooley, „Žmonės įsivaizduoja ne tik tai, kaip kiti mato juos ir jų veiksmus, bet ir tai, kaip kiti vertina tą, ką mato, – pritardami ar abejodami, ar priešiška... „Aš“ sudaro daugiau ar mažiau tikslus kitų vertinimų suvokimas. Vaizdiniai, kuriuos žmonės susidaro apie vienas kitą, yra svarūs visuomenės faktai“ [4: 81]. Kai kuriems marginalų tipams (benamiams, bedarbiams) visuomenė „kljuoja“ etiketes (paniekinančias individus, tokias kaip nevykėlis, dykinėtojas, nustumgėlis, alkoholikas, suskurdėlis, ubagas), kuriomis gali remtis ir socialinės kontrolės institucijos. Marginalai dažnai pažymimi stigma, nurodančia tuos neigiamus bruožus, kurie atskiria juos nuo kitų (normalių) asmenų. Daugiavaikė neturtinga moteris kalba: „Jaučiu, kad mus išskiria kiti žmonės; ypač mokykloj būna baisi nuoskauda, nes kiti tėvai daugiau vaikams skiria. Pareina mergaitė iš mokyklos, tai sako, kad ją išskiria, nes kitos mergaitės geriau apsirengę, o aš neturiu iš ko. Ji dabar turi tik vieną draugę iš savo amžiaus grupės. Sykį nuėjo pas klasės draugę, tai jos mama pasakė, jog ji dingtų iš jų namų“. Dėl stigmos poveikio žmogus gali susikurti tapatumą, kuris reiškia savęs nuvertinimą, kitų atstūmimo baiminimąsi, norą užsiimti gynyba, kuri veda į įtemptą bendravimą, izoliaciją [4: 103]. Marginalė moteris sako: „Mes patys jaučiam, kad esame kitoki, nors nieko nieks nepasako, atrodo, bendraujam draugiškai“. Neturto būseną, vaizdiniai ir pažeminimo žymė gali būti perimta iš ankstesnių kartų. O. L. pasakoja: „Mama buvo ligota, vartojo vaistus, bet ją neišgydė, ji išprotėjo, tada gyvenimas pavirto pragaru, vėliau mirė. Skurdžiai gyvenom, jau tėtė ir tų drabužių mums neįpirkdavo, mokykloj ubagėm vadindavo. Mokykla pirkdavo treningus, batukus, viską rengdavo, aš jaučiausi nuskriausta ir nustumta“. Vengdami pažeminimo, o gal ir gėdos išgyvenimo, neturtėliai stengiasi nepakliūti kitų dėmesin; skurdžiai besiverčianti moteris apsaugo savo požiūrį į bendravimą: „Kaimynai geri, bet į šventes pas juos niekur neįeinam, tik kai būna miestelyje Oninės, metinė šventė – tai ten dalyvaujam“. Jaučianti kaltę dėl negalėjimo išsiveržti iš vargo, kelių vaikų motina yra taip nusistačiusi: „Aš nebendrauju su neturtingom, išgeriančiom šeimom, nenoriu, kad iš kelio visai išklyščiau, nes bū-

na taip; aš išvis su nieku nebendrauju, būnu su vaikais namuose. Į parduotuvę ir – namuose“. Suprasdama save kaip turinčią tam tikrą stigmą, žymę, dėl kurios aplinkiniai stereotipiškai yra įpratę ją vertinti neigiamai, su įtarumu, kreipti į ją perdėtą dėmesį, moteris, vengdama įtampos ir nerimo, iš viso nenori bendrauti.

Iš kai kurių respondentų istorijų išryškėja ir teoriniam, ir kasdieniam mąstymui būdingas nuo seno susiskirstymas į turtingus ir vargšus. Ir turtingiesiems yra priskiriamos etiketės, abejojama jų moralinėmis normomis (turtų įsigijimo būdų teisėtumu). Moteris pastebi: „Kurie buvo kolūky viršininkai, tai įlindo ir dabar – į apylinkę ir visur. Kokie namai dabar jų! „Bogatyriai“ jie“.

Kaimo moteris mąsto, jog ir kitų žmonių, ir jų giminės narių socialinė padėtis, materialinis būvis laikui bėgant, vis kartoja: „Mes savo žemės neturėjom visai – ir mama, ir tėvas buvo biedni. Karta iš kartos eina biednumas – seneliai irgi žemės neturėjo, ir profesijos, mes su vyru taip pat. Sūnus paprasčiausiai dirbo melioracijoj. Svarbu, kad būtų gyventi iš ko. Aš jaučiuosi neturtinga. Norėčiau susitvarkyti namelį, bet nėra iš ko, viskas labai brangu. Ir verslą negaliu steigti – nėra pinigų“. Tai patvirtina ir kitų sociologų mintį, jog priklausymas vienai ar kitai turbinei grupei yra daugiau ar mažiau pastovus, tęsiasi per kelias kartas [1]. „Dviejų trečiųjų“ [16] ar „underclass“o [15] koncepcijos irgi liudija, jog viena trečioji ar panaši visuomenės dalis (tai bedarbiai, tapatinami su vargšais) yra ilgam išstumiami iš normalios gyvenimo aplinkos.

Moterų būvis. Vargetų padėties tyrimuose derėtų analizuoti šeimos ne tik kaip mažos grupės būklę, bet ir kaip atviros bendruomenei sistemos ryšių visumos situaciją. Tik suprantant šeimą kaip savireguliuojantį, apsisprendžiantį, bent trijų kartų darinį, nuolat atgaminantį savo santykius su aplinka, įvairiomis sferomis ir kolektyvinio gyvenimo procesais – ūkiu (darbu, vartojimu), kultūra, bendravimu, politika, būtų galima įvertinti jos narių perspektyvą ir galimus pokyčius.

Gyvenimo istorijose išryškėja šeimų pragyvenimo šaltiniai ir aplinkybės, kurios turėjo įtakos jos narių prastos situacijos susiformavimui, šeimų pobūdis ir ypatumai. Tai daugiausiai moterų (našlių ar išsiskyrusių) tvarkomos nepilnos šeimos, kurios gauna socialinę paramą. Trijų vaikų motina apsaugo vyrų atskirtį, jų nutolimą: „Vyru dabar labai didelė laisvė padaryta – nedirba, alimentų nemoka, niekas jo į teismą nepatraukia. Eina per žmones, dirba ir geria sau, o vaikas nueina pas jį, tai ir lito neduoda. Jo pinigai nepajamuoti, tai jis dirba, tai nedirba, o vaikui nieko neduoda“. Marginalių šeimų vaikams sunku garantuoti tinkamą įvaizdį; moteris pasakoja: „Žiūrėkit, kurie vaikai su tėvu, su motina gyvena

kartu, kur tėvas normalus, vaikas ir dviratį, ir laikrodį nieko nedirbdamas turi, o mano ir dirba, ir to neturi, ir man tankiai prikiša. Man labai skaudu. Aš vaikui sakau – jam tėvelis nupirko, o tu jo neturi. Aš pati kalta, kad toks tėvelis, o ką padarysi“. Moterų (neturinčių asmeninės laimės) būti įprasmina tik vaikai, jų buvimas ir ateities vizijos. Šeimų emocinį pagrindą sudaro motinų ir vaikų vieningumas; moteris sako: „Smagiausios minutės tik tada, kai parina vaikai, kai jiems sekasi mokslas“.

Moterys sunkiai pragyvena iš savo išteklių, suvokia tai ir ši nerimą integruoja į savo išgyvenimus; moteris kalba: „Sveikata nekokia, aš gyvenime nemačiau nieko gero, tik vargą“. Su girtaujančiu sutuoktiniu moteris jaučia nuolatinę grėsmę savo ir vaikų materialinei ir psichologinei egzistencijai, tai yra pastovios baimės ir nerimo būseną. Vyrų girtavimo atvejams ir priežastims tirti per mažai dėmesio skiria psichologinės tarnybos, vyrų krizių centrai šalyje dar tik kuriasi.

Kentėjimas, skausmas yra būdingos bendruomenės pakraščiu moterų būsenos. Anot šv. Augustino, kenčiama, nes neturima to, ko trokštama. Moterų kančioje išryškėja išgyvenimas dėl vaikų, geresnio gyvenimo neturėjimas. Kančios prasmė būna susijusi su auka, tai tam tikras moters sąmonės išgryninimas; joms sunku ką nors pakeisti – pabėgti nuo realybės arba ją įveikti, tad turi pasiduoti likimui, priimti kančią. Remiantis V. Sezemanu, reakcijoje į kentėjimą galima išžvelgti šiuos aspektus: bejėgiškumą, protestą, psichinę traumą [20: 228–266]. Kaip nurodo C. D. Davidson, marginalų situacija priklauso nuo jų emocinio kapitalo [7: 85]. Šiuo atveju moterys susiduria su stipresnės jėgos egzistavimu, turi jai paklusti. Negalėdamos apsiginti, jos pajunta grubią realybę, nes, anot F. Nyčės, gyvenimas yra galios valia: „Gyvenimas iš esmės yra nusavinimas, žeidimas, svetimo ir silpnesniojo įveikimas, priespauda, griežtumas, savo formų primetimas, aneksija, arba kalbant švelniausiai, išnaudojimas“ [17: 467].

Skurde gyvenančios šeimos dažnai yra susibūrusios – taip lengviau pragyventi. Vyresnio amžiaus moteris, atstovaujanti „didžiosios motinos“ tipui, kalba: „Aš esu pati svarbiausia šeimoj – visi (du suaugę bedarbiai sūnūs, duktė ir jos moksleivės dukros) kartu vedam ūkį, maitinamės. Vaikus išauginau, nejaugi aš juos išvarysiu, nors sūnūs ir išgeria; išsimiegu, kai jie blaivūs. Kartais viskas būna gerai, atneša ir kokią litą pas ūkininką uždirbę“. Subjektyvus nepasitenkinimas gyvenimu, nerimas dėl išteklių, bejėgiškumo jausena yra svarbūs marginalumo bruožai; moteris pasakoja: „Didžiausias stresas – kad nėra iš ko gyvent, turi galvot, kaip galą su galu sudurt, turi stengtis, turi daryt kažką, viską pati. Vyrą reikia patumt, paragint“.

Vartojimas – tai gyvenimo kokybės atspindys, savęs išraiškos, galios arba menkavertiškumo atskleidimas, tyrinėtinas kaip marginališkumo rodiklis; bedarbė moteris sako: „Liūdna pasidaro, kai pamatai, – šeima grįžta apsipirkus, man pasidaro ir apmaudu, nors nieko nekaltinu. Anksčiau ir maistas buvo pigesnis, o dabar yra visko, bet brangu, negali įpirkti“. Vargetos apgalvoja kaip pragyventi mažiausiomis sąnaudomis, atsisakant kai kurių produktų vartojimo, patiems ūkininkaujant: „Gyveni – viską taupai: neturim telefono, atsisakom saldumynų. Pomidorų, agurkų savo turim (žiemai mišrainių, agurkų, burokėlių parauginam ar šviežių), sviesto, margarino neperkam – turim savo grietinės, nusigriebiam. Taip ir valgom – ryte blynai, pietūs – bulvės, vakare – manų košė, pastoviai tas pat ir per tą patį. Pasipjaujam paršą, taip ir gyvenam“.

Negalėjimas savęs tinkamai parodyti siejamas su orumo pažeidimu; daiktai yra tam tikros formos komunikacija, kai signalizuojama apie gerovę ar vargingumą. Dėl savo būvio marginalūs žmonės dažnai jaučia gėdą kaip reakciją į galimą jų kritiką, nuvertinimą, pažeminimą [18].

IŠVADOS

Marginalai – tai vis labiau išryškėjanti visuomenės dalis, siejama su bedarbyste, prasta materialine būkle, kitomis socialinėmis bėdomis; jų vaizdiniai visuomenėje kelia susirūpinimą.

Vargo, bėdos patyrimas žmonėms yra būdingas nuo seno; ankstesnėse visuomenėse, pvz., agrarinio tipo bendruomenėse ypač žemesnieji sluoksniai dažnai kentėjo nuo bado, buvo neapsaugoti nuo ligų, buvo sunku gauti pagalbą vienišiams ir seniems.

Pakraštinė jų padėtis visuomenėje, iniciatyvos stokos būseną rodo išsiskyrusį paternalistinį požiūrį, kai vis ieškoma naujo globėjo (darbdavio, viršininko, naujos valdžios), galinčio pasiūlyti naujas darbo, gyvenimo sąlygų galimybes, garantuoti jų saugumą.

Garantuotas darbas buvo svarbiausias sovietmečio privalumas, tačiau išsivystė „išmoktas bejėgiškumas“, turėjęs įtakos dabartiniam skurdžių sluoksnio susidarymui po socialinių ekonominių lūžių.

Bendruomenės nuomonėje buvimas marginalu reiškia neveiksmingą dalyvavimą darbo procese, menkų pastangų rodymą siekiant įsidarbinti bet kur. Dažnai tai siejama su žmogaus nelankstumu, neviltingumu, o ir cinizmu, nukreiptu į oficialias visuomenės vertybes, į darbą ir tvarką.

Suvokdami save kaip pažymėtus stigma, vengdami neigiamo vertinimo, įtarumo, vargetos stengiasi riboti bendravimą, užsidaryti savo rate.

Kentėjimas, skausmas, gėdos jausmas yra būdingos bendruomenės pakraščiu moterų egzistencinės

būsenos. Nepilnos šeimos (kur jaučiamas motinos ir vaikų vieningumas) išsilaiko asketiško vartojimo, sukauptų moterų pastangų dėka.

Gauta
2002 10 16

Literatūra

1. Asworth K., Walker R. *Reflections on the Role of Time in the Definition and Measurement of Poverty*. Loughborough University of Technology, Centre for Research in Social Policy, 1991.
2. Bagdanavičius V. *Tomo Akviniečio dorovės filosofija*. Vilnius: Logos, 1997.
3. Bertaux D. Life stories as documents for ethnosociological research. *Sociological abstracts*. XIVe congrès mondial de sociologie. Montreal: Association internationale de sociologie, 1998.
4. Broom L., Bonjean C. M., Broom D. H. *Sociologija*. Kaunas: Littera universitatis VM, 1992.
5. Buhr P. *Dynamik von Armut. Dauer und Biographische Bedeutung von Sozialhilfebezug*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1995.
6. Buzan B. *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas, 1997.
7. Davidson C. D. Street people, straight jobs: marginals workers and the bid for mainstream employment. *Sociological abstracts*. XIV World congress of sociology. Montreal: International Sociological association, 1998.
8. Dehavenon A. L. Women's research: potential to build coalitions for addressing vulnerabilities of the marginalized and destitute. *Sociological abstracts*. XIV World congress of sociology. Montreal: International Sociological association, 1998.
9. Furst M., Trinkas J. *Filosofija*. Vilnius: Luman, 1995.
10. Gustainis V. *Raštai*. Vilnius: Mintis, 1991.
11. Katkus M. *Balanos gdynė*. Vilnius: Vaga, 1989.
12. Katsiaouni O., Gorniak J., Lazutka R. *Skurdas Lietuvoje. Gebėjimų stiprinimas skurdui kaime mažinti*. Vilnius: JTVP, 2000.
13. Kavolis V. *Civilizacijų analizė*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
14. Kudirka V. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1989. T. 1.
15. Murray Ch. *The Emerging British Underclass*. London: Choice in Welfare series, 1990. N 2, Health and Welfare Unit, Institute of Economic Affairs.
16. Natter E., Riedlsperger A. (red.). *Zweidrittelgesellschaft*. Wien-Zurich: Europaverlag, 1988.
17. Nyčė F. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1991.
18. Reykowski J. Osobowość jako centralny system regulacji i integracji czynności. *Psychologia*. Red. T. Tomaszewski. Warszawa, 1988.
19. Savicka A. Lietuvos gyventojų darbo vertybės 1990–1999 metais. *Kultūrologija*. T. VI. Vilnius: Gervelė, 2000.
20. Sezemanas V. Platono etika ir blogio problema. *Dorovinės vertybės*. Vilnius: Mintis, 1982.
21. *Skurdo mažinimo Lietuvoje strategija*. Vilnius: JTVP, 2000.
22. Tarkowska E. Ubostwo w byłych PGR-ACH: W poszukiwaniu dawnych źródeł nowej biedy. *Kultura i społeczeństwo*. 1998. N 1. S. 91–103.
23. Trinkūnas J. Paribio krizinės bendrijos Rytų Lietuvoje. *Rytų Lietuva: Visuomenės ir socialinių grupių raiška bei sąveika*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2002.
24. Urmonienė M., Urmonas A. Sociologiniai ir kriminologiniai marginalumo aspektai. *Lietuvos sociologija amžių sandūroje*. Ats. red. A. Vosyliūtė. Vilnius: LFSI, Lietuvos sociologų draugija, LKA, 2001.
25. Vydūnas. *Raštai*. Vilnius: Mintis, 1992. T. III.
26. Vosyliūtė A. Kaimo bendruomenė: gyvenamosios brožai. *Rytų Lietuva: Visuomenės ir socialinių grupių raiška bei sąveika*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2002.

Anelė Vosyliūtė

THE POOR: SOCIAL BEING AND EXISTENTIAL PROBLEMS

S u m m a r y

Based on the concept of stratification, the features of the social status of poor people in villages and little towns are analysed. The authoress uses the life-story method which is realised in sociology as the recognition of the competence of the subject; it coincides with the changing situation in this science where the existence of a plurality of perspectives and local, contextual studies *versus* grand narratives, disorder and openness are respected. In the study several approaches are outlined: interpretation, phenomenological approach, the concepts of subjectivity and alienation. The authoress concentrates on the main aspects of the way of life of poor people, their past occupation, changing roles. The study shows that marginality is related with people's socio-economical situation (as unemployed), poverty, their feelings and family situation (mostly living in incomplete families). The marginalized are people who themselves keep a certain distance; they are unable to adapt to the new social situation after some social and economic changes in society.

Their social world and individuals' self-images are submitted for consideration. The poverty period of people began in relation with unemployment; now they are missing material resources for life. Some of them are helpless victims of privatisation process in village. In the consciousness of some people is settled the feeling of learned helplessness.

The process of marginalization experienced by the village women is understood as connected with negative feelings such as regret, disappointment, with anxiety, worries about children, shame. In the women's stories, shame and dissatisfaction are also related with physical pain and psychological suffering. Study of women's life stories has revealed how feelings of suffering shape the social identity. Shame is related with woman's responsibility and linked to the ideas of reputation, honour, dignity, self-esteem – she feels ashamed before the other members of community, as the person compares her situation with some standards of living, it involves a negative self-evaluation. The study showed that the feeling of women's marginalization is connected with the disharmony in marriage – husband's hard drinking, violence in the family.

Key words: features of the rural marginalized, the social stratum of the destitute, unemployed, life-story method